

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР БИЛАН ИЛМИЙ ҲАМКОРЛИГИ. (1980 -1990 йиллар мисолида)

Жаҳонгиров Б.Б.

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия
ва спорт унiversитети доценти.
Чирчиқ, Ўзбекистон

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада совет тузуми даврида Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар билан илм-фанни ривожлантириш, ўзаро тажриба алмашиш, кадрлар тайёрлаш борасида малака ошириш, стажировкаларга юбориш, ҳамкорликда ихтиро ва кашфиётлар қилиш учун турли қўшма лойиҳалар устида иш олиб бориш, тажрибалар ўтказиш, ҳамкорликда илмий лаборатория ишларини ташкил этиши билан бирга “Марказ” томонидан республика илм-фанига бир ёқлама муносабат, иқтисодиётнинг баъзи тормақларига зарур бўлган илм-фан соҳаларига қаратилган эътибор масалалари ишончли манбалар асосида таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: давлат, хориж, илм, фан, техника, илмий тадқиқот, тажриба алмашиш, стажировка, малака ошириш, ҳамкорлик, иқтисодиёт, кашфиёт.

АННОТАЦИЯ

В этой статье Узбекистан при советской власти развивал науку с зарубежными странами, делился опытом, повышал квалификацию в подготовке кадров, направлял их на стажировки, работал над различными совместными проектами, проводил эксперименты, организовывал в кооперации научно-лабораторные работы. В свое время на основе достоверных источников анализировалось одностороннее отношение Центра к науке республики, сосредоточение внимания на областях науки, необходимых лишь для некоторых отраслей экономики.

Ключевые слова: государство, зарубежье, наука, наука, технология, научные исследования, обмен опытом, стажировка, обучение, сотрудничество, экономика, изобретение.

КИРИШ

Ўзбекистонда илм-фан ривожланиши ҳолатини таҳлил этган ҳолда таъкидлаш лозимки, барча фанлар ривожига бир хил ҳолатда эътибор берилмади.

Бу нарса маълум даражада ўша даврда шаклланган маъмурий-буйруқбозлик тизими ҳамда мафкуравий-сиёсий ҳолатга ҳам боғлиқ эди. Аммо турли мафкуравий чеклашлар, сиёсий тазйиқларга қарамасдан ўрганилаётган даврда Ўзбекистонда илм-фан ривожиди муайян ютуқларга эришилди. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг ўрни бунда катта бўлди. Ўзбекистонда совет тузуми даврида олий таълим тизимининг мамлакат илмий салоҳиятига қўшган ҳиссаси, унинг миллий зиёлилар, илм-фан фидойилари шаклланишидаги ўрнини аниқлаш жуда муҳим аҳамият касб этади. Совет тузуми даврида Ўзбекистон илм-фанининг ривожиди кўп жиҳатдан олий таълим тизимидаги олимлар ва тадқиқотчилар меҳнатига боғлиқ эди. Чунки, Ўзбекистон илм-фани фидойиларининг катта қисми олий таълим тизимида меҳнат қилар, соҳадаги кашфиёт-ихтиролар, илмий ишланмаларнинг муайян қисми ушбу таълим муассасаларида яратилар эди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Келтирилган адабиётлар совет тузуми даврида нашр этилган бўлсада, уларда масаланинг илмий-назарий, концептуал жиҳатлари, республика ҳудудида шаклланган илмий мактаблар, уларнинг жаҳон тараққиётига қўшган ҳиссаси, илм-фаннинг ижтимоий тараққиётда тутган ўрни каби масалалар ишонарли тарзда кўрсатиб берилган. Бундай асарлар туркумига М. Хайруллаев, У. Каримов, М.Усмонов, Р.Баҳодиров кабиларнинг тадқиқотларини киритиш мумкин. Нашр этилган адабиётларнинг навбатдаги туркуми кўпроқ совет даврида мавжуд бўлган сиёсий-мафкуравий зуғумлардан холи бўлмаган адабиётлардан иборат. Табиийки, мазкур асарлар фактологик нуқтаи назардан жуда аҳамиятли бўлиб, уларда кўплаб янги материал, факт, рақамлар берилган. Лекин бу адабиётларда ўша даврдаги мафкуравий зуғум ўз аксини кўрсатган. Айниқса, Б. Искандаров асарида айрим ҳолларда мустамлакачилик даври сиёсатини улуғлаш кайфияти сезилади.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМАЛАР

1981 йилда Тошкент Давлат университетининг Геофизика тадқиқот усуллари кафедраси, университетнинг Ўзбекистон Фанлар академияси институтлари билан илмий алоқаларини илмий ва илмий-техникавий маслаҳатлашувлар, ахборот алмашиш ва ўзаро иштирок этиш тарзида ифодалайди. факултетда ўтказиладиган илмий семинарларда ҳамда Москва, Ленинград, Киев, Дубна, Рязан ва бошқаларнинг республика ва иттифоқдош илмий-тадқиқот институтлари ва корхоналари билан ҳамкорликда олиб бориладиган илмий-тадқиқот ва ишланмалар шаклида ҳамдўстлик тўғрисида шартномалар тузиш. Университетда муаммоларни биргаликдаги саъй-

ҳаракатлар билан амалга оширишга қаратилган 40 дан ортиқ ҳамкорлик шартномалари мавжуд. [1]

1982 йил Тошкент Давлат университетининг фитоҳелминтология муаммоли лабораторияси СССР, Ўзбекистон ССР Фанлар академиялари, ВАСКхНИЛ, Ўзбекистон ССР Қишлоқ хўжалиги вазирлиги иши билан илмий алоқада. Ҳар йили тадқиқот мавзулари келишиб олинади ва илмий изланишлар бўйича маърузалар тақдим этилади. Лаборатория 15 та хорижий илмий муассасалар (Венгрия, Полша, Ҳиндистон, Голландия, Шарқий Германия, Болгария, Куба, Ангил ва бошқалар) билан ҳам илмий алоқаларга эга. Тизимли равишда илмий ахборот алмашинуви амалга оширилмоқда. [2]

1981 йилда институт "Н1, Н1 - биси - алмаштирилган имидазолин - 2 - тионларни олиш усули" бўйича иккита Япония ва АҚШ патентларини олди ва шу билан уларнинг умумий сони ушбу ихтиро учун бешта ва бутун институт учун тўққизта. Ихтиролар даражасида олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишлари нафақат совет корхона ва ташкилотларида, балки хорижий давлатлар ва фирмаларда ҳам катта қизиқиш уйғотмоқда. Шундай қилиб, муаллифларнинг "Н1, Н1 – бис-алмаштирилган имидазолин – 2 – тионларни олиш усули" ихтироси проф.Сафаева А.С., дотс.Қодирова А., дотс.Сайдалиева Ж.Г. патентлари: Англия – № 1535143, Франция - № 2399428, Канада - № 1083157, Япония - № 1026671, АҚШ - 4287344. [3]

1983-йил май ойида Айганистон, Кобул шаҳрида бўлиб ўтадиган "СССРда олий таълим" халқаро кўрғазмаси (Ўзбекистон ССР университетлари мисолида) ўқув ва илмий ҳисоблаш марказининг макети ҳисобланади. ва фото негативлар (9x12 см) 13x18 см ўлчамдаги иккита назорат наشري билан. [4]

1982/1983 ўқув йилида 26 та давлатдан 132 киши биринчи курсга ўқишга кирди, шундан 25 нафардан ортиғи Совет Иттифоқидан тайёрлов факултетига ўтмасдан, 30 дан ортиғи институтга жуда кеч, 40 га яқин киши ўқишга кирди. Институт умумий маълумоти жуда ёмон, айниқса математика ва геометрия бўйича.1982/1983 ўқув йилида 25 нафар афғонистонлик талабалар биринчи курсга ўқишга кирди, улардан 4 нафари ўқитувчилар билан фақат таржимон ёрдамида мулоқот қила олди. 1982/1983 ўқув йилида институтда 9 та давлатдан 175 нафар бакалаврият ва магистратура талабалари таҳсил олди. Институтни 4 та давлатдан 46 нафар талаба тамомлади: Куба – 22-даражали, МПР – 22-даражали, Мадагаскар – 1-даражали, Судан – 1-даражали. [5]

Кўрғазма комиссияси томонидан "ТошИНХ – талабалар ҳаёти ва таълими" мавзусида олти хорижий давлатда бўлиб ўтадиган халқаро кўрғазмаларда намоёниш этиш учун тематик-экспозиция ва фото-иллюстратив материаллар тайёрлаш бўйича катта ишлар амалга оширилди. Ушбу кўрғазмалар 1984 йил

март ойида Лотин Америкаси, Африка ва Европа мамлакатларида бўлиб ўтади. Институт фаолиятининг турли йўналишларидаги ютуқлари ҳақидаги матнли қисм 46 номдаги машинка, 20 та фото-иллюстратив материаллар, 2 та буклетлар, 2000-йилда Нашр этилган монографиялар, меҳнат тўпламлари, ўқув қўлланмалари ва бошқалар кўринишидаги 40 та экспонат. [6]

1982-83 ўқув йили бошига келиб 10 та давлатдан 79 киши кундузги бўлимда таҳсил олди. Давлатлар бўйича: Куба-23, Лаос ПДР-17, ДРА-16, Непал-7, Иордания-4, ЯР-3, Ироқ-1, Греция-1, Сомпучиа-1, НРБ-4. 1983 йил 10 июлдан 1 августгача Арт. Романо-герман филологияси факултети немис тили кафедраси ўқитувчиси Макеева Э.Г. Мартен Лютер университетининг Ҳалле шаҳридаги (ГДР) германистлар учун халқаро ёзги курсларда бўлди. Германистлар семинарига 20 та давлатдан 130 нафар ўқитувчи ташриф буюрди, улар СССР, Полша, Чехословакия. Куба, Афғонистон, АҚШ, Франция, Буюк Британия, Италия, Мадагаскар. [6]

ТошПИ илмий-техникавий алоқаларни йўлга қўйиш учун хорижий ҳамкорлар изламоқда. Бугунги кунга қадар социалистик мамлакатларнинг 13 та ўқув юртлири (Полша, Венгрия, Чехословакия) билан талабаларни ишлаб чиқариш амалиёти учун валютасиз асосда алмашиш тўғрисида шартнома тузилди. 1989 йил январ ойида ТошПИ ва Вашингтон университети (Сиетл, АҚШ) ўртасида илмий-техникавий ҳамкорлик тўғрисида шартнома тузилди. Ҳамкорлик ТошПИнинг иккита факултети (Архитектура ва саноат энергетикаси) ва Вашингтон университетининг иккита коллежи (муҳандислик ва архитектура) ўртасида амалга оширилади. [7]

Ушбу келишув доирасида 1989 йилда ТошПИ архитектура / 16 кишилик / ва муҳандислик коллежлари вакилларида иборат гуруҳни қабул қилди, 1990 йилда Вашингтон университети ТошПИнинг иккита делегациясини юборди. Хорижий давлатлар учун мутахассислар тайёрлаш соҳасида олий ўқув юртлирини мутахассислар тайёрлашнинг икки босқичли шаклига (бакалавр ва фан магистрлари) ўтиш, тижорат (контракт) асосида мутахассислар тайёрлашга асосий эътибор қаратилди. Айна пайтда 25 та таълим муассасасида, шулардан 12 та университет, 8 та коллеж 1 касб-хунар мактаби ва 4 та мактаб-интернатда дунёнинг 83 та давлатидан 4267 киши: олий ўқув юртлири, техникумлар, касб-хунар мактаблари талабалари – 3632 киши таълим бермоқда. , аспирантлар ва стажёрлар - 240 киши ва мактаб ўқувчилари - 395 киши. [8]

1990 йилда Термиз давлат педагогика институти билан Афғонистон Республикасидаги Балх университети ўртасида илмий-техника ҳамкорлиги шартномаси тузилди. У Шартномага мувофиқ, 1990 йил август ойида Балх университетининг профессор ўқитувчилари ва студентлари (35 киши, шундан 12

тасиўқитувчи ва 23 та студент) 12 кун мобайнида Термиз давлат педагогика институтида бўлдилар. Афғонистонлик меҳмонлар институт ҳаёти билан танишдилар. Балх университети ўқитувчи ва студентлари Самарқанд ва Душанбе шаҳарларига ҳам саёҳат қилдилар. Афғонистонлик меҳмонларга Термиз давлат педагогика институти профессор-ўқитувчиларининг монография, дарслик ва методик қўлланмаларидан совға қилинди. [9]

Термиз давлат педагогика институти Балх университетида педагогика, психология, қишлоқ хўжалиги, юридик адабиётлардан ёрдам бериш, айрим илмий темаларда ҳамкорликда ишлашга келишиб олинди. 1990 йилда физика математика фанлари доктори. Профессор Тўраев Н.Й Ҳиндистон республикасида туристик саёҳатда бўлди. Химия кафедраси ўқитувчиси, химия фанлари номзоди Хайит Тўраев Ўзбекистон ФА йўли билан 1991 йил февраль ойида Японияга 10 кунлик стажировкага боради. Физика кафедраси муdiri доцент Тўраев Э.Ю. нинг “Модификациялашган қалайи ва темир атомларининг ҳолатлари” темасидаги мақоласи Германияда инглиз тилида чиқадиган “Қаттиқ жисмлар физикаси” журналининг 1990 йил 161 – сонида чоп этилди. [10]

ХУЛОСА

Ўзбекистон учун совет тузуми даврида ривожлантириш мумкин бўлмаган илмий йўналишларни ўрганиш, хорижлик шериклари билан ҳамкорлик қилиш тор доирадаги ёки республика иқтисодиёти талаб қилган маълум бир чекланганлик ҳолатида олиб борилган хорижий мамлакатлар билан илмий-техникавий алоқаларда қатор камчиликлар ҳам кўзга ташланди:

- Ўзбекистоннинг илмий, илмий-техника соҳасида кўлга киритган ютуқларини хорижда кенг тарғиб этишнинг мукамал механизми шаклланмаган;

- Хорижий мамлакатлардаги нодавлат илмий марказлари билан илмий ҳамкорликни йўлга қўйиш лозимлиги сезилмоқда. Бунда мазкур марказларнинг мафкураси, сиёсий манфаатлари, илмий лойиҳаларни бажаришдан кўзланган мақсади эътиборга олиниши муҳимдир;

- Ўзбекистоннинг Марказий Осиё давлатлари билан илмий –техникавий алоқалари жуда суст ҳолда эканлигини таъкидлаш, минтақавий муаммолар, айниқса, энергия ресурслари, демографик, экологик муаммоларни ҳал этиш, сувга бўлган эҳтиёжни қондириш ва бунда ўзаро манфаатли келишувга эришиш лозимлиги кун тартибига қўйилмоқда;

- олий таълим тизимида барча институт ва университетларнинг илмий соҳадаги хорижий давлатлар билан ҳамкорлиги бир хил эмас бўлиб мавжуд муаммолар ўз ечимини топмаган.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Жаҳонгиров Б. Б. ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЯПОНИЯ БИЛАН ИЛМИЙ ТЕХНИКАВИЙ АЛОҚАЛАРИ // Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. Special Issue 1. – С. 312-318.
2. ЎзР МДА. 2653-фонд, 1-опис, йигма жилд 4525. –Б.95
3. Жаҳонгиров Б. Б. Научно-технические связи Узбекистана с зарубежными странами // Бюллетень науки и практики. – 2020. – Т. 6. – №. 8. – С. 284-288.
4. Жаҳонгиров Б. Б. Ўзбекистоннинг хорижий давлатлар билан илмий-техникавий ҳамкорлиги (илмий-тадқиқот институтлари мисолида) // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 5-2. – С. 823-829.
5. ЎзР МДА. 2653-фонд, 1-опис, йигма жилд 5105. –Б.138.
6. Жаҳонгиров Б. Б. Ўзбекистоннинг Европа мамлакатлари билан илмий-техникавий алоқалари // ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ. – 2021. – Т. 4. – №. 2.
7. Жаҳонгиров Б. Б. Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар билан илм-фан соҳасидаги ҳамкорлик алоқалари // Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 986-994.
8. ЎзР МДА. 2653-фонд, 1-опис, йигма жилд 6295. –Б.27.
9. Жаҳонгиров Б. Б. ЎЗБЕКИСТОННИНГ ҲИНДИСТОН БИЛАН ИЛМИЙ ТЕХНИКАВИЙ АЛОҚАЛАРИ // Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 1058-1065.
10. ЎзР МДА. 94-Фонд, 7-Опис, йигма жилд 7840. –Б.105.